

**Навчальна програма з позашкільної освіти
туристсько-краєзнавчого напрямку
«ЕКОЛОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО»
3 роки навчання
Основний рівень**

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Екологічне краєзнавство - сходинка до пізнання учнями рідного краю, реалізації інтересів у вивченні навколишнього природного середовища України та світу, формування краєзнавчих та туристсько-спортивних знань, умінь і навичок засобами позашкільної освіти.

Програма передбачає навчання дітей в гуртках основного рівня протягом трьох років.

На опрацювання навчального матеріалу відводиться 216 годин на кожний рік (6 годин на тиждень).

Кількісний склад навчальної групи становить 15 - 20 учнів.

Метою програми є набуття компетентностей у процесі занять екологічним краєзнавством та різними видами спортивного туризму.

Основні завдання програми полягають у формуванні таких компетентностей:

1. Пізнавальної: уміння відчувати оточуючий світ, знайомитися та вивчати об'єкти живої і неживої природи, ставити питання, формувати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу, уміння досліджувати навколишнє природне середовище, відшукувати причини явищ, мати свою думку.

2. Практичної: уміння фіксувати своє розуміння проблеми, поставити мету і організувати її досягнення, оволодіння навичками пошуково-дослідницької діяльності, вміння описувати краєзнавчі об'єкти, оформляти польовий зошит та щоденник досліджень за обраною темою, здатність здобувати, аналізувати і перетворювати інформацію, оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом, орієнтуватися на місцевості за допомогою карти та компасу, проходити маршрути за легендою, встановлювати намет, розпалювати вогнище в різних погодних умовах, готувати страви в похідних умовах на вогнищі, долати природні перешкоди, дотримуватися основних правил техніки безпеки в туристських подорожах та змаганнях, діяти в екстремальних умовах, дотримуватися здорового способу життя і культури поведінки у навколишньому природному середовищі і в побуті.

3. *Творчої*: набуття досвіду власної творчої діяльності, розвиток просторового і логічного мислення, здатності проявляти творчу ініціативу, формування стійкого інтересу до пошуково-дослідницької діяльності, системного мислення, вміння бачити зв'язок природничих наук з іншими предметами шкільного курсу, виховання потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні, вміння складати описи маршрутів походів вихідного дня і багатоденних експедицій, брати участь в екскурсіях, експедиціях, екотурах, акціях, конференціях, пошуковій та дослідницькій роботі.

4. *Соціальної*: здатність до співробітництва, соціальна активність, розуміння взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами та громадянською відповідальністю, виховання культури спілкування, свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, збереження та примноження природної спадщини, культури, звичаїв, традицій українського народу, повага до людей, утвердження загальнолюдських цінностей, формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, наполегливість, працелюбство, ініціативність, відповідальність та інші), виховання доброзичливості, вміння працювати в колективі.

У змісті програм враховані вимоги Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. Зміст програми пов'язаний із такими освітніми галузями, як «Біологія», «Географія», «Краєзнавство» тощо.

Важлива роль відводиться формуванню у гуртківців мовної культури, засвоєнню краєзнавчої термінології, практичних навичок роботи з краєзнавчим обладнанням, компасом, картографічними матеріалами, використання туристського спорядження та обладнання, виконання топографічних робіт, свідомого ставлення до власного здоров'я.

Програма передбачає такі форми організації занять з учнями:

лекційно-семінарські заняття, під час яких учні ознайомлюються із загальними законами природи та їх проявами на основі краєзнавчого матеріалу, вчать науково пояснювати важливість вивчення природничих навчальних дисциплін: біології, географії, екології та проведення краєзнавчих досліджень;

спостереження, практична пошуково-дослідницька робота на місцевості під час проведення екскурсій, експедицій, туристських походів і екотурів;

лабораторно-семінарські заняття, під час яких проводиться камеральна обробка зібраних матеріалів, результати пошуково-дослідницької роботи обґрунтовуються, спираючись базові знання та знання законів природи;

конференції і конкурси, на яких перевіряється вміння готувати реферати, творчі звіти, доповіді та наукові статті.

В основу програми „Екологічне краєзнавство” покладені наступні блоки: вступ (загальні питання організації навчального процесу);

лабораторний практикум (підготовка звітів, камеральна обробка експедиційних матеріалів і краєзнавчих досліджень тощо);

базовий блок «Екологічне краєзнавство»;

базовий блок «Туристсько-спортивна підготовка»;

фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця .

Керівник гуртка може розробити схему занять гуртка на основі базових блоків програми за зразком додатка 1.

Навчальні цикли більшості тематичних блоків навчальної програми у краєзнавчих гуртках складаються з 6 частин, кожний з яких може передбачати одне або кілька занять у залежності від складності змісту і завдань навчання. Керівник гуртка може розробити відповідний цикл занять за зразком додатка 2.

1. Теоретичне (або комплексне) заняття, яке відображає головний зміст теми навчального блоку, місце даної теми у загальному контексті програми, яка вивчається. Заняття повинно мати, перш за все, мотивуючу спрямованість. Його завдання – створити ситуацію, що актуалізує пошук мотивації навчальної діяльності, містить пізнавальну і суспільно-практичну проблему. Це може бути проблема-завдання, проблема-запитання, яка пов’язана з індивідуальним досвідом вихованця, з явищами навколишнього світу, загадкова, несподівана, хвилююча, цікава для дітей, але обов’язково особистісна, життєво важлива.

2. Практичне заняття, на якому учні знайомляться з відповідним обладнанням, методами вивчення об’єктів або предметів заданої теми, проведенням відповідної пошукової роботи або досліджень. Цей блок може передбачати самостійний пошук інформації, використання посібників, довідників, інтернет-ресурсів тощо.

3. Практичне заняття (екскурсія або лабораторне заняття) сприяє відпрацюванню певних методів досліджень і фіксації зібраної інформації. Учні працюють над вирішенням проблеми і виконують навчальні завдання, що відповідають на поставлені запитання.

4. Пошуковий міні-проект (експедиція вихідного дня тощо) за темою навчального блоку передбачає творче використання набутих знань і вмінь з вирішення реальних екологічних проблем.

5. Камеральна обробка як засіб систематизації і аналізу зібраних матеріалів і створення схем, карт, таблиць, звітів, проектів, презентацій, виставок, творчих робіт тощо.

6. Підсумкове заняття з оцінювання виконаної роботи, де учень виносить результат свого дослідження (пошуку) на загальне обговорення.

У підсумку, учні здобувають нові знання і формують відповідні уміння і навички: працювати з краєзнавчою і науково-популярною літературою, порівнювати, виокремлювати головне, узагальнювати, систематизувати матеріал, робити висновки; активізувати самостійність і творчість при вирішенні практичних завдань.

Зазначений підхід сприяє відпрацюванню навичок безпосереднього вивчення оточуючого світу і активне застосування набутих знань і вмінь на практиці. У той же час, він підпорядковується загальним закономірностям навчання – від загального до окремого з подальшою диференціацією вихідного цілого. Традиційне освітнє завдання «знання – уміння – навички» доповнюється елементами формули «навички – уміння – знання», що сприятиме набуттю дітьми необхідних компетентностей. У свою чергу, це сприятиме вихованню громадянина, підготовленого до активної самостійної діяльності.

Реалізацію змісту програми доцільно розпочинати з організації сприйняття учнями матеріальних або матеріалізованих краєзнавчих об'єктів та процесів. Учні мають отримувати знання про них під час спостереження та дослідження їх будови, властивостей, взаємозв'язків, значення. У результаті такого навчання учні здобуватимуть власні емпіричні знання, які далі збагачуватимуться теоретичними знаннями про ці ж самі об'єкти та процеси, отриманими зі слів педагога, додаткових джерел інформації. Такий підхід до вивчення навчального матеріалу сприятиме формуванню пізнавального інтересу, збагачуватиме індивідуальний досвід учня, забезпечуватиме діяльнісний підхід до навчання.

Окремі теми (наприклад, "Природні ландшафти..." другий рік навчання) у зв'язку різноманіттю природи України, її регіональними особливостями подаються на прикладі окремої екосистеми. Керівник гуртка зможе наповнити навчальний матеріал змістом вивчення ландшафтів рідного краю та збагатити знання вихованців порівнянням з іншими екосистемами.

Тривалість занять визначається з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження і складає в академічних годинах 45 хвилин. Орієнтовне співвідношення теоретичних і практичних годин 1 : 5 (6). Екскурсії, експедиції та практичні заняття є обов'язковими та необхідними складовими навчально-виховного процесу. Під час їх проведення учні

знайомляться (вивчають) екологічний стан об'єктів довкілля, виконують збір експериментальних даних, які є обов'язковим компонентом пошуково-дослідницької роботи, що виконують усі члени гуртка. Окрім того, учні вчаться дбайливо ставитися до природи та виконувати дії, спрямовані на поліпшення стану навколишнього середовища. Періодичність екскурсій і практичних занять на місцевості – не менше одного разу на місяць. Необхідною умовою організації екскурсій і практичних занять на місцевості є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.

При плануванні екскурсій, практичних занять, подорожей та змагань беруться до уваги сезонні зміни погоди, додаткові можливості для реалізації запланованих заходів під час канікул.

Затрати часу на екскурсію чи практичне заняття складають 4 години, на одноденну подорож – 8 годин, дводенну – 14, триденну – 22 години.

Поряд з груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота з гуртківцями, в тому числі при підготовці змагань, конкурсів, виставок та інших масових заходах. Створюються умови для диференціації та індивідуалізації навчання відповідно до творчих здібностей, обдарованості, віку та психофізичних особливостей і стану здоров'я дітей відповідно до чинного «Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11.08. 2004 № 651.

Перевірка сформованості компетентностей у вихованців здійснюється під час проведення практичних занять у формі польових практикумів, пошукових міні-проектів і експедицій, конференцій, круглих столів, змагань, вікторин, конкурсів та відвідуванні екскурсійних об'єктів.

Для закріплення та реалізації набутих знань, умінь та навичок у кінці навчального року проводиться літня туристсько-краєзнавча подорож (поза сіткою навчальних годин).

Запропонована система викладання навчального матеріалу передбачає збільшення долі самостійної роботи вихованців, введення нової системи зарахувальних одиниць і контрольно-вимірювальних матеріалів. У таких умовах змінюються професійні функції педагогів-позашкільників – вони стають консультантами і проектантами для вихованців. Вони опираються на інтерактивні технології – технології рефлексивного навчання, консультування, супроводу, підтримки, колективного дослідження, технології громадських дискусій, суспільних акцій, публічних доповідей тощо

У тематичних планах передбачені години на участь вихованців у масових краєзнавчих заходах, які педагог планує та розподіляє у підпункти програми "Практичні заняття" до певних тем занять.

Керівник гуртка, враховуючи рівень підготовки, вік, інтереси вихованців, стан матеріально-технічної бази закладу, в якому працюють гуртки, в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми.

У перші тижні занять необхідно провести батьківські збори, де розповісти про план роботи гуртка, розклад занять та особисте спорядження юного туриста для практичних занять та подорожей.

З метою ефективного засвоєння знань, умінь та навичок використовуються засоби навчання відповідно до чинного Типового переліку навчально-наочних посібників і технічних засобів навчання для художньо-естетичних, еколого-натуралістичних, туристсько-краєзнавчих і науково-технічних позашкільних навчальних закладів.

Основний рівень, перший рік навчання НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Розділ І. Вступна частина	8	4	12
1.1. Вступне заняття	2	-	2
1.2. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей	2	-	2
1.3. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю	2	4	6
1.4. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю	2	-	2
Розділ ІІ. Екологічне краєзнавство	36	122	158
2.1. Екологія як наука про взаємовідносини людини і природи	2	-	2
2.2. Природа рідного краю	10	28	38
2.3. Обладнання та документація для	4	8	12

еколого-краєзнавчих досліджень			
2.4. Напрями та зміст вивчення природи рідного краю. Організація і проведення краєзнавчих досліджень	6	12	18
2.5. Організація і проведення краєзнавчих експедицій	6	18	24
2.6. Підготовка звіту про краєзнавчу експедицію	4	22	26
2.7. Природоохоронна діяльність	2	10	12
2.8. Участь у масових краєзнавчих заходах: конференції, експедиції, зльоти, конкурси	2	24	26
Розділ III. Туристсько-спортивна підготовка	8	24	32
3.1. Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка.	4	12	16
3.2. Туристське спорядження	2	2	4
3.3. Туристський побут. Організація харчування в краєзнавчій експедиції	2	6	8
3.4. Техніка пішохідного туризму	-	4	4
Розділ IV. Фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця	4	8	12
4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри	2	4	6
4.2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога	2	4	6
Розділ V. Підсумок	-	2	2
5.1. Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож	-	-	поза сіткою годин
Разом:	56	160	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ I. Вступна частина (12 год)

1.1. Вступне заняття (2 год)

Теоретична частина. Історія розвитку туризму та краєзнавства. Традиції, сучасний стан та напрями подальшого розвитку туризму і краєзнавства.

Робота об'єднань учнів з екологічного туризму і краєзнавства, особливості організації навчальної, спортивної, пошукової і природоохоронної роботи. Мета, завдання і зміст роботи гуртка у поточному навчальному році.

Традиції гуртків юних туристів-екологів. Управління і самоуправління в туристсько-краєзнавчій роботі (рада гуртка, самоуправління в туристській групі). Формування самоуправління гуртка відповідно до основних напрямів діяльності колективу.

1.2. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей (2 год)

Теоретична частина. Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах, спортивних майданчиках та на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій та експедицій. Правила дорожнього руху. Норми безпечної поведінки у міському та міжміському транспорті.

Протипожежна безпека в лісопарковій зоні, в туристських подорожах та краєзнавчих експедиціях.

1.3. Туристсько-краєзнавчі можливості рідного краю (6 год)

Теоретична частина. Зручність та вигідність географічного положення України. Різноманітність фауни, флори, багатство історико-культурної спадщини. Транспортний зв'язок, межі та кордони рідного краю.

Практична частина. Екскурсія за вибором:

- до краєзнавчого музею;
- до історико-культурних та природних об'єктів;
- до навчального закладу туристсько-краєзнавчого напрямку.

1.4. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю (2 год)

Теоретична частина. Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих подорожей. Забезпечення безпечних умов проведення подорожей згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 24.03. 2006 року № 237 «Про внесення змін до Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України», зареєстрованих у Міністерстві юстиції України від 01 червня 2006 року за № 660/12534

Практична частина. Дискусія (за вибором): «Успіх роботи гуртка: моє і колективне»; «Мої очікування від занять у гуртку екологічного краєзнавства», «Безпека моїх друзів – моя безпека» за напрямками:

краєзнавчо-дослідницька робота; туристсько-спортивна робота; природоохоронна; просвітницька.

Розділ II. Екологічне краєзнавство (158 год)

2.1. Екологія як наука про взаємовідносини людини і природи (2 год)

Теоретична частина. Повторення основних тем гуртка початкового рівня “Юні туристи – краєзнавці” та перевірка рівня туристсько-краєзнавчих знань, умінь та навичок гуртківців. Екологія як природне та суспільне явище: актуальність екологічних проблем, економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць України та екологія; екологічні технології на службі людям тощо.

2.2. Природа рідного краю (38 год)

Теоретична частина. Природа України, рідного краю – важливі складові національної культури і духовності. Охорона природи – громадянський обов'язок кожного члена суспільства.

Основні екологічні поняття і терміни: "рідний край", "екологічні фактори середовища", "фітоценоз", "зооценоз", "екологічна ніша", "ареал", "едафікатор", "домінант" тощо.

Загальна фізико-географічна характеристика України, рідного краю.

Природа місцевості (поблизу будинку, навчального закладу, вулиці, села, району, області):

- природні фактори, що зумовлюють різноманіття і структуру рельєфу та природних ландшафтів України, рідного краю (вологість, сонячна радіація, тепло, геологічні породи, ґрунти тощо);
- головні типи природних ландшафтів рідного краю (ліс, степ, лука, водойма, агроценози тощо);
- рослинний світ: найтипівіші дерева, кущі, трав'янисті рослини, пристосовані до зростання в різних природних ландшафтах краю; їх систематична, морфологічна та екологічна характеристика;
- тваринний світ: найтипівіші хребетні і безхребетні тварини, пристосовані до проживання в різних природних ландшафтах краю; їх систематична, морфологічна та екологічна характеристика;
- найтипівіші мінерали і гірські породи рідного краю, історія їх походження і географія розташування на території краю;
- гідрологічна мережа краю – великі і малі річки, лимани, морські узбережжя, ставки, озера та інші водні об'єкти - загальна характеристика;

- унікальні природні території і об'єкти державного значення, що є прикрасою і гордістю рідного краю;
- літературні твори, твори інших видів мистецтва (музика, кіно, фото тощо), присвячені природним об'єктам рідного краю або подіям, пов'язаним з цими об'єктами.

Державний облік цінних природних територій і акваторій, рідкісних і зникаючих рослин і тварин та їх угруповань. Червона книга природи.

Природно-заповідний фонд рідного краю, регіональний список рідкісних рослин і тварин.

Практична частина. Ознайомлення із Законом України „Про охорону природи”.

Складання систематичної, морфологічної, екологічної, природоохоронної характеристики типових природних об'єктів рідного краю.

Екскурсії, експедиції та практикуми з ознайомлення і вивчення ландшафтів, представників рослинного і тваринного світу, мінералів рідного краю, України та інших країн.

Заходи з пропаганди важливих природних територій і об'єктів рідного краю. Участь у спільних природоохоронних проектах з державними та громадськими організаціями.

2.3. Обладнання та документація для краєзнавчих досліджень (12 год)

Теоретична частина. Вивчення приладів та обладнання для проведення екологічних досліджень. Прилади для метеоспостережень: термометр, барометр, гігрометр, опадомір, флюгер. Повітряні маси, атмосферний фронт, тиск. Хмари та інші атмосферні явища.

Прилади для геоморфологічних досліджень: нівелір, екліметр.

Прилади для гідрологічних досліджень: термометр, водомірна рейка, маркована мотузка з диском Секкі, поплавки для обчислення швидкості течії, індикаторний лакмусовий папірець та еталонна кольорова шкала-смужка.

Прилади для флористичних і фауністичних досліджень: гербарна сітка і папка, мікроскоп (бінокляр), ентомологічна морилка, сачок, бінокль.

Особиста і групова (бригадна) документація в еколого-краєзнавчій експедиції, польові щоденники, бланки опису природних об'єктів.

Практична частина. Метеорологічні спостереження під час експедиції. Складання “рози вітрів” даної місцевості. Ведення щоденника спостережень. Побудова геоморфологічного профілю. Визначення температури, прозорості, кольору, запаху, кислотності, жорсткості води. Виготовлення гербарних зразків. Опис незнайомих видів рослин і комах з використанням мікроскопу

(бінокуляр). Розробка бланків опису природних об'єктів, їх заповнення під час експедицій.

Місцеві ознаки та прогноз погоди (ознаки сталої ясної погоди та негоди, наближення змін у погоді, фіксування зазначених природних явищ).

2.4. Напрями та зміст вивчення природи рідного краю. Організація і проведення краєзнавчих досліджень (18 год)

Теоретична частина. Роль екологічного краєзнавства у вивченні і збереженні культурно-історичних, природничо-господарських, природоохоронних та духовних традицій рідного краю. Причинно-наслідкові зв'язки в природі та житті людей.

Шляхи збирання еколого-краєзнавчих матеріалів:

- планомірне систематичне збирання документів, пам'яток та інших краєзнавчих матеріалів;
- експедиційний збір;
- облік надходжень архіву гуртка та до музею навчального закладу.

Види і напрями дослідницької діяльності. Джерела краєзнавчої інформації (літературні, архівні, музейні, кіно-фотоматеріали, інтернет, свідки подій, матеріальні предмети і об'єкти тощо).

Етапи дослідницької діяльності. Постановка проблеми, визначення мети і завдань досліджень.

Методи проведення краєзнавчих досліджень:

- літературний - робота з друкованими джерелами інформації (бібліотека, архів, інтернет тощо);
- картографічний (аерокосмічний) - вивчення закономірностей просторового розміщення і розвитку природних об'єктів, угруповань, комплексів шляхом використання географічних карт;
- експедиційний – загальногеографічні, ботанічні, зоологічні, ландшафтні тощо дослідження і спостереження безпосередньо на місцевості;
- статистичний - збирання та обробка кількісних показників при вивченні природних об'єктів і територій, визначення залежності між компонентами природи.

Структура, вимоги та правила оформлення результатів краєзнавчого дослідження.

Практична частина. Проведення краєзнавчих досліджень. Постановка мети і складання плану досліджень. Визначення об'єкту, предмету і методів досліджень. Робота з літературними джерелами, визначниками, атласами. Організація досліджень на місцевості.

Обробка і аналіз матеріалів досліджень. Представлення і обговорення результатів досліджень. Оцінка власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем в дослідницькій діяльності та шляхів їх подолання.

Підготовка і оформлення дослідницької роботи, підготовка матеріалів для конференцій, для участі в очних і заочних конкурсах краєзнавчого напрямку. Виступи з доповідями у навчальному закладі, на конференції.

2.5. Організація і проведення еколого-краєзнавчих експедицій (24 години)

Теоретична частина. Зміст та форми масових еколого-краєзнавчих заходів. Етапи реалізації масових заходів: підготовка, проведення, підбиття підсумків. Визначення термінів "експедиція", "туристсько-краєзнавча експедиція", "краєзнавча експедиція з активними формами пересування" тощо.

Підготовчий етап. Мета та завдання еколого-краєзнавчої експедиції. Обов'язки членів експедиційної групи. Розподіл обов'язків між членами групи. Вимоги до безпеки життєдіяльності та дисципліни в експедиції. Правила поведінки на природних територіях і об'єктах.

Система оцінювання дій членів групи під час підготовки і проведення експедиції, їх мотивування і стимулювання.

Методи збору краєзнавчих матеріалів під час експедиції:

- безпосереднє ознайомлення з природними об'єктами і територіями;
- спостереження за природними об'єктами;
- виявлення впливу природних об'єктів і явищ, різних видів господарської діяльності на стан об'єктів і територій, що вивчаються;
- застосування масштабного креслення, зйомки планів природних об'єктів і територій.

Інформаційно-технічна підготовка до експедиції. Основні способи орієнтування на місцевості. План і карта. Компас. Початкові знання з орієнтування за топографічними картами.

Фіксація подій експедиції. Вимоги до ведення особистих спостережень та щоденників. Правила збору природних об'єктів і матеріалів.

Форма звіту про проведення краєзнавчої експедиції, його складові розділи.

Практична частина. Підготовка до навчальної експедиції, розподіл обов'язків між членами групи. Розробка маршруту та плану проведення експедиції за топографічною картою.

Збирання (фотодокументування) природного матеріалу. Опис природних об'єктів і територій. Ведення польового щоденника та зошита.

Проведення навчальної еколого-краєзнавчої експедиції.

2.6. Підготовка звіту про краєзнавчу експедицію (26 год)

Теоретична частина. Підсумкова робота з польовим щоденником, зібраними під час експедиції об'єктами і предметами живої і неживої природи. Камеральна обробка зібраних матеріалів Паспортизація маршрутів, об'єктів живої і неживої природи. Схема туристсько-краєзнавчого маршруту та його опис.

Практична частина. Систематизація записів польового щоденника, їх первинний аналіз. Робота з довідковою і краєзнавчою літературою. Визначення зібраних незнайомих видів рослин, тварин і мінералів, створення гербаріїв, колекцій і фотоархівів. Складання письмових звітів і комп'ютерних презентацій про туристсько-краєзнавчі експедиції.

Обговорення підсумків експедицій. Презентація результатів роботи кожним гуртківцем або групою гуртківців. Оцінка власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем та шляхів їх подолання в майбутньому.

Підготовка зібраних під час експедиції матеріалів для передачі у навчальні кабінети і лабораторії, музей навчального закладу, наукову або природоохоронну установу.

Оформлення наглядних матеріалів, звітних виставок, інтернет-публікацій. Виступи з інформацією про експедицію у навчальному закладі, на конференції.

2.7. Природоохоронна діяльність (12 год)

Теоретична частина. Нормативно-правова база охорони природи.

Головні екологічні принципи: усе пов'язане з усім; природа знає краще; все повинно кудись діватися; ніщо не дається даремно; який ти сам, такий і світ навколо тебе.

Історія взаємин людини і природи.

Головні сучасні екологічні проблеми України та їх регіональні особливості. Види забруднень навколишнього середовища: фізичне, хімічне, біологічне.

Форми охорони природи – державна, громадська, індивідуальна. Роль юних туристів–краєзнавців в охороні навколишнього середовища.

Практична частина. Підготовка творчих робіт (малюнки, фото, карикатури, вірші, поеми, проза, фантастичні оповідання, статті, репортажі тощо) з використанням місцевих матеріалів на тему «Головні екологічні закони».

Розробка особистого (групового) екологічного проекту (акції) із збереження природного об'єкту, що потребує охорони (дерево, кущ, джерело, трав'яниста рослина або її популяція, балка, берег річки тощо).

Визначення видів забруднення місцевих природних об'єктів.

Відвідання природних територій своєї місцевості. Екологічний проект (акція).

2.8. Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, конференції (26 год)

Практична частина. Ознайомлення з Положеннями та Умовами проведення різних масових заходів: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, форуми, конференції тощо.

Підготовка та участь у масових заходах.

Розділ III. Туристсько-спортивна підготовка (32 год)

3.1. Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка (16 год)

Теоретична частина. Загальні відомості про орієнтування на місцевості за компасом, небесними світилами, іншими природними об'єктами. Визначення сторін горизонту. Поняття про азимут, масштаби та умовні знаки топографічних і спортивних карт. Топографічна карта – портрет місцевості.

Спортивне орієнтування. Види і правила змагань зі спортивного орієнтування.

Практична частина. Орієнтування і рух на місцевості за картою та за легендою. Визначення сторін горизонту за компасом. Рух за вказаним азимутом. Візуальна топографічна зйомка маршруту.

Загальногеографічний опис місцевості за топографічними картами (рельєф, геологічна будова, ґрунти, гідрографія, клімат, рослинний і тваринний світ, дорожня мережа, господарське використання тощо).

Нанесення на карту маршруту експедицій, розробка попереднього графіку руху і плану досліджень на картографічній основі.

3.2. Туристське спорядження (4 год)

Теоретична частина. Загальні вимоги до спорядження (маса, надійність, компактність, естетичність, відповідність призначенню). Групове, індивідуальне, спеціальне та саморобне спорядження. Підготовка та ремонт спорядження.

Практична частина. Складання переліків особистого і групового спорядження, польового краєзнавчого обладнання. Укладання рюкзака.

3.3. Туристський побут (8 год)

Теоретична частина. Організація харчування і водний режим в краєзнавчій експедиції. Привали і ночівлі, заходи безпеки при їх організації. Заготівля дров. Типи вогнищ. Охорона природного середовища.

Практична частина. Встановлення наметів. Улаштування місця для вогнища. Розпалювання вогнищ різного типу. Складання меню дводенного походу. Приготування їжі в польових умовах.

3.4. Техніка пішохідного туризму (4 год)

Практична частина. Рух групи в пішому поході. Стрій туристської групи. Особливості руху туристської групи в певному районі (рельєфі). Способи подолання перешкод. Забезпечення техніки безпеки при подоланні перешкод.

Розділ IV. Фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця (12 год)

4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (6 год)

Теоретична частина. Ранкова гімнастика - один з факторів фізичної підготовки юних туристів-краєзнавців. Час, умови і місце проведення ранкової гімнастики. Похідний крок. Вправи для ніг, присідання та стрибки. Гігієна гімнастичних вправ. Вправи без предметів та на гімнастичних снарядах. Біг на різні дистанції. Стрибки у довжину та висоту. Плавання на різні дистанції.

Практична частина. Розучування кількох комплексів ранкової гімнастики та техніки оздоровчого бігу, правильного дихання. Біг на 50 та 100 метрів, спеціальні бігові вправи, стрибки у довжину, через перешкоди.

Вдосконалення техніки різних видів плавання.

Гра у футбол, волейбол, бадмінтон, настільний теніс тощо.

4.2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога (6 год)

Теоретична частина. Правила особистої гігієни (догляд за шкірою, зубами, чистота ніг тощо).

Гігієна одягу та взуття (правильний вибір взуття та одягу).

Гігієна харчування та водно-сольовий режим. Профілактика захворювань і травмувань під час подорожі.

Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів (опіки, рани, порізи, отруєння).

Потертості, мозолі, переломи та їх види, вивихи, розтяги, струс мозку, удари голови, живота, грудей.

Гостра судинна недостатність, непритомність, шок.

Види кровотеч. Правила та техніка накладання джгута. Похідна аптечка.

Практична частина. Накладання пов'язок, шин при різних типах переломів, вивихів, розтягів тощо.

Виготовлення нош, способи транспортування потерпілого, техніка реанімації. Допомога при травмах та отруєнні травами, грибами.

Розділ V. Підсумок (2 год)

5.1. Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

Підготовка та проведення туристсько-краєзнавчої подорожі, як форми комплексного закріплення та реалізації набутих вихованцями знань, умінь та навичок у навчальному році (проводиться, як правило, під час літніх канікул).

Основний рівень, другий рік навчання НАВЧАЛЬНО -ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Розділ I. Вступна частина	6	4	10
1.1. Вступні заняття	2	-	2
1.2. Туристські рекреації України та окремих адміністративно-територіальних одиниць	1	4	5
1.3. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько–краєзнавчих подорожей. Інструктаж з техніки безпеки	2	-	2
1.4. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю (повторення)	1	-	1
Розділ II. Екологічне краєзнавство	32	120	152
2.1. Актуалізація знань попереднього року навчання	2	-	2
2.2. Підготовка звіту про літню краєзнавчу експедицію. Обробка краєзнавчих матеріалів експедиції	4	22	26

2.3. Природа рідного краю.	8	18	26
2.4. Природні ландшафти та інші об'єкти рідного краю	10	24	34
2.5. Природоохоронна діяльність	2	10	12
2.6. Організація і проведення стаціонарних та пересувних краєзнавчих експедицій	6	24	30
2.7. Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах: еколого-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, конференції тощо	-	22	22
Розділ III. Туристсько-спортивна підготовка	6	32	38
3.1. Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка туриста-еколога	2	6	8
3.2. Техніка пішохідного туризму	-	12	12
3.3. Туристський побут. Організація наметового табору: дії членів групи з організації харчування, підготовки до ночівлі, планування наступного дня	2	4	6
3.4. Техніка пішохідного, лижного, водного, гірського тощо видів спортивного туризму (за вибором)	2	10	12
Розділ IV. Фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця	4	10	14
4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри.	2	8	10
4.2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога	2	2	4
Розділ V. Підсумок	2	-	2
5.1. Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож			поза сіткою годин
Разом:	50	166	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ I. Вступна частина (10 год)

1.1. Вступне заняття (2 год)

Теоретична частина. Мета, завдання і зміст роботи гуртка у поточному навчальному році, обговорення змісту навчальної програми.

Традиції гуртків туристів-екологів, кодекс туриста-еколога.

Самоврядування в туристсько-краєзнавчому гуртку.

Самоаналіз власної діяльності як запорука ефективної роботи. Портфоліо, як засіб самореалізації і саморозвитку особистості. Принципи формування портфоліо.

Дискусії (за вибором): "Моє бачення організації роботи гуртка", "Що я чекаю від самоуправління об'єднання", "Емблема гуртка", "Кодекс туриста-краєзнавця", "Лідер учнівського об'єднання: який він...?" тощо.

Обговорення підсумків дискусії, складання письмового звіту про захід (творчої роботи, емблеми, кодексу, портрету випускника гуртка тощо).

Розробка плану (програми) фахового росту та саморозвитку юного еколога-краєзнавця. Розробка критеріїв самоаналізу власної діяльності та діяльності гуртка.

Формування самоуправління гуртка відповідно до основних напрямів діяльності колективу.

1.2. Туристські рекреації України та окремих адміністративно-територіальних одиниць (5 год)

Теоретична частина. Унікальні природні та історико-культурні об'єкти державного та місцевого значення в Україні та на території рідного краю. Заповідні території. Різноманітність фауни, флори. Водні ресурси краю

Практична частина. Нанесення на картографічну основу визначних природних та історико-культурних об'єктів, розташованих на території рідного краю. Визначення районів, найбільш перспективних для організації туристсько-краєзнавчої та рекреаційної діяльності.

Екскурсія до природних або історико-культурних об'єктів.

1.3. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей. Інструктаж з техніки безпеки (2 год)

Теоретична частина. Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах, на спортивних майданчиках та на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті.

Протипожежна безпека в лісопарковій зоні, в туристських подорожах та краєзнавчих експедиціях.

1.4. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю (1 год)

Теоретична частина. Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих подорожей. Забезпечення безпечних умов проведення подорожей згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 р. № 237 „Про внесення змін до Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України”, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України від 01 червня 2006 р. за № 660/12534.

Розділ II. Екологічне краєзнавство (152 год)

2.1. Актуалізація знань попереднього року навчання (2 год)

Теоретична частина. Повторення основних тем попереднього року навчання, перевірка рівня туристсько-краєзнавчих знань, умінь та навичок.

2.2. Підготовка звіту про краєзнавчу експедицію. Обробка краєзнавчих матеріалів експедиції (26 год)

Теоретична частина. Нормативні та методичні документи щодо форм та змісту опису виконаної в експедиції роботи та послідовності обробки краєзнавчих матеріалів

Практична частина. Систематизація записів польового щоденника, їх первинний аналіз. Робота з довідковою і краєзнавчою літературою. Визначення зібраних знахідок, датування; обробка письмових та усних джерел. Створення гербаріїв, колекцій і фотоархівів. Підготовка знахідок до подальшого зберігання.

Паспортизація та систематизація маршрутів, об'єктів живої і неживої природи. Складання письмових звітів, наукових повідомлень і комп'ютерних презентацій про туристсько-краєзнавчі експедиції.

Обговорення підсумків експедицій. Презентація результатів роботи кожним гуртківцем або групою гуртківців. Оцінка власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем та шляхів їх подолання в майбутньому.

Підготовка матеріалів, зібраних під час експедиції, для передачі у навчальні кабінети, музеї навчальних закладів, наукові або природоохоронні установи тощо.

Пропаганда експедиції: оформлення стінної газети, стендів, фотоальбомів, буклетів, інтернет-публікацій, звітної виставки, проведення тематичного заходу.

Виступи зі звітом про туристсько-краєзнавчу експедицію у навчальному закладі, на конференції.

2.3. Природа рідного краю (26 годин)

Теоретична частина. Етапи дослідницької діяльності. Постановка проблеми, визначення мети і дослідницьких завдань, складання плану досліджень.

Визначення основних джерел природоохоронної та наукової інформації, знайомство та робота з ними:

- опублікована література, матеріали інтернету;
- документальні джерела архівів, музеїв та наукових установ;
- матеріальні природні предмети та об'єкти;
- зв'язок з учасниками або очевидцями різних подій, пов'язаних з вивченням, використанням або охороною природних територій і об'єктів;
- достовірність зібраного матеріалу;
- паспорт краєзнавчого об'єкту;
- топонімічний матеріал, легенди та географічні назви рідного краю;
- фольклорно-етнографічний матеріал;
- фотографії, малюнки, гравюри, плакати, картини.

Методи проведення польових краєзнавчих досліджень з екологічною спрямованістю: загальногеографічні; геоботанічні, флористичні, зоологічні, метеорологічні, картографічні.

Структура, вимоги та правила оформлення результатів краєзнавчого дослідження.

Практична частина. Дослідницькі проекти (за вибором):

- Структура і стан справжніх (лучних, чагарникових, петрофітних, псамофітних тощо) степів рідного краю.
- Структура і стан заплавних (байрачних, штучних) лісів рідного краю.
- Унікальні ландшафти природно-заповідних територій.
- Ранньоквітучі рослини природних ландшафтів рідного краю.
- Флора (тваринне населення) поблизу мого дома (на шкільному подвір'ї, міському парку, березі водойми, у балці тощо).

Камеральна обробка матеріалів дослідження. Робота з довідковою і науковою літературою. Визначення зібраних (описаних) видів рослин і тварин, створення флористичних і фауністичних списків, геоботанічних карт і профілів районів досліджень, карт розповсюдження рідкісних видів рослин і тварин, робота з гербаріями і фотографіями, систематизація записів польового щоденника, бланків опису видів, угруповань і природних комплексів.

Систематичний, біоморфічний, екоморфічний, геоботанічний тощо аналіз зібраних матеріалів дослідження.

Підготовка творчих звітів і презентацій дослідницького проекту. Участь у Всеукраїнських масових заходах щодо вивчення та збереження природної спадщини України в рамках краєзнавчих рухів, експедицій, акцій тощо.

2.4. Природні ландшафти та інші об'єкти рідного краю (34 годин)

Теоретична частина. Основні екологічні терміни: біогеоценоз, ендемік, релікт, екологічна амплітуда виду, система біоморф та екоморф.

Природа рідного краю у далекому минулому, виникнення сучасних ландшафтів, річкової системи. Зональні, а зональні, інтразональні та екстразональні ландшафти України, рідного краю.

Зональні ландшафти рідного краю (на прикладі степових екосистем).

Степ як екосистема. Історія виникнення і формування степових ландшафтів, структура і особливості сучасного степового біогеоценозу. Екологічне значення степів.

Умови існування рослин і тварин у степу, їх пристосування до економного використання вологи. Типи степів України, рідного краю (справжні, лучні, чагарникові, петрофітні, псамофітні тощо).

Едифікатори, домінанти, флористичне (зоологічне) ядро степових біоценозів. Система класифікації степових фітоценозів і зооценозів.

Види загроз степовому біому в Україні. Природоохоронне законодавство України з охорони степів, окремих видів степової флори і фауни. Заповідні степи України, рідного краю.

Практична частина. Особливості будови і життя степової рослинності і тваринного світу, спрямовані на економне використання вологи, її збереження від випаровування.

Визначення структури і стану рослинних угруповань степу: ярусність, флористичний склад, кількість видів на одиницю площі, проективне покриття, життєвість.

Визначення едифікаторів, домінантів, флористичного (зоологічного) ядра степових біоценозів. Межі степових рослинних угруповань.

Флора і тваринний світ різних типів степів рідного краю (справжні, лучні, чагарникові, петрофітні, псамофітні тощо). Визначення степових рослин і тварин за гербаріями, малюнками, визначниками, атласами. Створення флористичних і фауністичних списків різних типів степів.

Вивчення мікрокліматичних показників степу (температура повітря і ґрунту, вологість, сонячна радіація, опади, напрямок і сила повітряних мас тощо).

Рослинні і тваринні угруповання різних типів степів рідного краю (справжні, лучні, чагарникові, петрофітні, псамофітні тощо).

Екстразональні ландшафти рідного краю (на прикладі лісових екосистем у степовій зоні). (*За цією схемою можна розглядати також аazonальні та інтразональні ландшафти*).

Ліс як екосистема. Особливості деревостою. Підлісок та ґрунтовий покрив лісу. Екологічне та природоохоронне значення лісів для степової зони. Умови існування лісу в степу. Типи лісів степової зони (байрачні, заплавні, аренні, штучні тощо).

Флора і тваринний світ різних типів лісів рідного краю (байрачні, заплавні, аренні, штучні тощо). Особливості будови і пристосування рослин і тварин лісу до життя в різних ярусах лісових біогеоценозів. Ланцюги харчування.

Фітоклімат лісу. Мікрокліматичні показники лісових екосистем (температура повітря і ґрунту, вологість, сонячна радіація, опади, напрямки і сила повітряних мас тощо).

Екскурсії.

Рослинні і тваринні угруповання різних типів лісів рідного краю (байрачні, заплавні, аренні, штучні тощо). Пристосування рослин і тварин до життя в різних ярусах лісу.

Практична частина. Визначення стану деревостою: вік, висота, діаметр, життєвість.

Участь деревних порід у формуванні лісового фітоценозу. Формула лісу. Бонітет.

Вивчення стану підліску та ґрунтового покриву лісу: флористичний склад, життєвість, ряснота.

Визначення лісових рослин за гербаріями, малюнками, визначниками, атласами. Створення флористичних і фауністичних списків різних типів лісів.

2.5. Природоохоронна діяльність (12 год)

Теоретична частина. Унікальні природні об'єкти і території України, рідного краю. Екологічні маршрути та екологічні стежки.

Пам'ятні місця і події, пов'язані із життям і діяльністю вчених, письменників, художників, громадських діячів і держслужбовців - дослідників і захисників природи рідного краю, України. Їх значення в житті рідного краю. Забуті імена.

Роль юних туристів-краєзнавців в охороні навколишнього середовища.

Практична частина. Ознайомлення (відвідування) з унікальними природними об'єктами і територіями рідного краю. Фотографування, замальовування та опис цих місць. Зустрічі з науковцями, письменниками, художниками, громадськими діячами - дослідниками і захисниками природи

рідного краю, України. Записи їх спогадів. Виконання завдань різних громадських організацій та фондів. Оформлення зібраних матеріалів для краєзнавчого музею навчального закладу.

2.6. Організація і проведення стаціонарних та пересувних краєзнавчих експедицій (30 год)

Практична частина. Визначення мети і району туристсько-краєзнавчої експедиції.

Формування експедиційної групи, тимчасових профільних пошукових бригад, розподіл обов'язків та проведення інструктажів.

Збір інформації про район експедиції та перспективні об'єкти дослідження. Складання плану експедиції, затвердження маршруту і графіка пересування, підготовка спорядження, розробка меню тощо.

Встановлення зв'язків з працівниками архівів, музеїв, природо-заповідних об'єктів, вузів та інших наукових, навчальних і державних установ для одержання консультацій та інших необхідних довідок про район експедиції.

Виконання експедиційних завдань:

- вивчення біологічного і ландшафтного різноманіття району експедиції, стану окремих природних об'єктів, впливу на них природних та антропогенних факторів середовища;
- пошук і збирання (фотодокументування) природних об'єктів і матеріалів;
- опитування населення про форми та історію природокористування окремих природних об'єктів, району експедиції;
- пошук безпосередніх учасників або очевидців різних подій, пов'язаних з вивченням, використанням або охороною природних територій і об'єктів району експедиції;
- вивчення фактів або подій за документами архівів, експонатами музеїв, першоджерелами;
- листи, спогади, документи, фотографії, розповіді, зібрані або записані під час експедиції.

Фіксація подій експедиції, ведення особистих спостережень та щоденників. Порівняння матеріалів, зібраних під час експедиції, з публікованими джерелами. Перевірка фактів і дат, виявлених у ході експедиції. Консультації з вченими та спеціалістами.

Презентація результатів роботи кожним гуртківцем або групою гуртківців (реферати, наукові повідомлення тощо про історичне минуле та сучасний стан природних об'єктів району експедиції). Оцінка (робота з

оцінними формами, контрольними тестами, самооцінка, взаємооцінка тощо) власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем та шляхів їх подолання в майбутньому.

Підготовка матеріалів, зібраних під час експедиції, для передачі у відповідні заклади (краєзнавчий музей навчального закладу, наукові або природоохоронні установи).

Пропаганда експедиції: оформлення стінної газети, стендів, фотоальбомів, буклетів, інтернет-публікацій, звітної виставки, проведення вечора.

Виступи зі звітом про туристсько-краєзнавчу експедицію у навчальному закладі, на конференції.

Проведення навчальних експедицій.

2.7. Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, конференції тощо (22 год)

Теоретична частина. Вивчення Положень та Умов проведення різних масових заходів з учнівською молоддю: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, форуми, конференції тощо. Правила змагань із спортивного туризму. Робота з Положенням та Умовами змагань. Основні принципи суддівства змагань. Таблиці штрафів.

Практична частина. Підготовка та участь у заходах.

Розділ III. Туристсько-спортивна підготовка (38 год)

3.1. Спортивне орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка туриста-еколога (8 год)

Теоретична частина. Спортивне орієнтування як вид спорту та засіб руху туристів на місцевості. Масштаби спортивних карт. Умовні знаки на спортивних картах. Види змагань у спортивному орієнтуванні.

Геодезія і картографія. Види картографічних матеріалів, які використовуються під час туристсько-краєзнавчих походів та експедицій.

Практична частина. Вимірювання і відкладення відстаней на карті за допомогою лінійки, циркуля, курвіметра. Викреслювання умовних топографічних знаків. Топографічний диктант. Азимутальна топографічна зйомка маршруту. Викреслювання умовних знаків спортивних карт. Вправи з читання спортивних карт. Вправи на місцевості з орієнтування в заданому напрямку, на маркованій дистанції.

3.2. Техніка пішохідного туризму (12 год)

Практична частина. Правила змагань з пішохідного туризму, класифікація змагань, вимоги щодо класу дистанції змагань. Техніка подолання природних перешкод в різних умовах:

- рух по стежках (прийоми руху на підйомах і спусках);
- рух по трав'янистих схилах (способи „ялинка”, „серпантин”, „спортивний”);
- рух через лісову хащу (способи подолання лісових завалів, буреломів, скупчень валунів та інше);
- рух через болото, способи подолання;
- способи подолання водних перешкод (убрід, по камінню, по містках, „маятником”, навісна переправа, навісні перила).

3.3. Туристський побут. Організація наметового табору: дії членів групи з організації харчування, підготовки до ночівлі, планування наступного дня (6 годин)

Теоретична частина. Загальні вимоги до місць привалів і ночівель у походах: безпечність, зручність, наявність питної води та дров. Вибір місця, планування табору, розподіл обов'язків. Протипожежна безпека, типи вогнищ та їх призначення. Порядок та чистота в місцях привалів та ночівель.

Режим харчування та водно-сольовий режим у подорожі. Калорійність, поживність, смакові якості та різноманітність харчування.

Практична частина. Складання меню багатоденного походу. Встановлення наметів. Улаштування місця для вогнища. Розпалювання вогнищ різного типу. Приготування їжі в польових умовах. Санітарно-гігієнічні заходи. Уточнення плану дій групи на наступний день.

3.4. Техніка пішохідного, лижного, водного, гірського тощо видів спортивного туризму (за вибором вихованців) (12 год)

Теоретична частина. Групове, індивідуальне, спеціальне спорядження різних видів спортивного туризму та вимоги до нього. Основи тактики походів. Привали і ночівлі у походах різних видів туризму. Способи подолання перешкод. Забезпечення техніки безпеки при подоланні перешкод.

Практична частина. Відпрацювання техніки використання спорядження з відповідного виду спортивного туризму, подолання природних перешкод. Організація особистої і групової страховки. Участь у змаганнях зі спортивного туризму.

Розділ IV. Фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця (14 год)

4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (10 год)

Теоретична частина. Вимоги до фізичного стану юних туристів-краєзнавців. Загальна та спеціальна фізична підготовка як фактор попередження і профілактики захворювань, травм, нещасних випадків.

Ранкова гімнастика – важлива складова фізичної підготовки юних туристів–красназавців. Основи техніки оздоровчого бігу. Забезпечення безпеки на заняттях та на воді. Спортивні ігри.

Практична частина. Розучування техніки оздоровчого бігу, правильного дихання. Біг на 50 та 100 метрів, спеціальні бігові вправи, стрибки у довжину та через перешкоди.

Удосконалення навичок гри в баскетбол, футбол, гандбол. Прийоми колективних ігрових дій та протидії супернику у відповідній грі. Проведення естафет, комплексні спортивно-туристські ігри.

4.2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога (4 год)

Теоретична частина. Правила особистої гігієни (догляд за шкірою, зубами, чистота ніг тощо). Гігієна одягу та взуття (правильний вибір взуття та одягу).

Гігієна харчування та водно-сольовий режим. Профілактика захворювань і травмувань під час подорожі.

Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів (опіки, рани, порізи, отруєння).

Потертості, мозолі, переломи та їх види, вивихи, розтяги, струс мозку, забиття голови, живота, грудей.

Гостра судинна недостатність, непритомність, шок.

Види кровотеч. Правила та техніка накладання джгута. Похідна аптечка.

Практична частина. Накладання пов'язок, шин при різних типах переломів, вивихів, розтягів, ударів тощо.

Виготовлення нош, способи транспортування потерпілого, техніка реанімації. Допомога при травмах та отруєнні травами, грибами.

Розділ V. Підсумок (2 год)

5.1. Багатоденна туристсько–красназавча подорож

Практична частина. Підготовка та проведення туристсько-красназавчої подорожі як форми комплексного закріплення та реалізації набутих вихованцями знань, умінь та навичок у навчальному році (проводиться поза сіткою навчальних годин та, як правило, під час літніх канікул).

Основний рівень, третій рік навчання
НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Розділ І. Вступна частина	6	6	12
1.1. Вступне заняття	2	-	2
1.2. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей	1	-	1
1.3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю	1	-	1
1.4. Природні ресурси рідного краю	2	6	8
Розділ ІІ. Екологічне краєзнавство	38	120	58
2.1. Актуалізація знань попереднього року навчання	2	-	2
2.2. Підготовка звіту про літню краєзнавчу експедицію. Обробка краєзнавчих матеріалів експедиції	4	20	24
2.3. Організація виставки за підсумками літньої еколого-краєзнавчої експедиції в музеї навчального закладу	2	14	16
2.4. Розвиток заповідної справи в Україні. Порядок створення і оголошення територій і об'єктів ПЗФ. Природоохоронні об'єкти рідного краю	8	20	28
2.5. Природа рідного краю. Науково-дослідницька робота	12	22	34
2.6. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих експедицій	4	12	16
2.7. Природоохоронна діяльність	2	10	12

2.8. Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, конференції, змагання тощо	-	26	26
Розділ III. Туристсько-спортивна підготовка	8	26	34
3.1.Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка туриста-еколога	2	8	10
3.2. Техніка пішохідного, лижного, водного, гірського тощо видів спортивного туризму (за вибором)	6	18	24
Розділ IV. Фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця	2	8	10
4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри.	-	6	6
4.2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) допомога	2	2	4
Розділ V. Підсумок	-	2	2
5.1. Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож			поза сіткою годин
Разом:	50	166	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ I. Вступна частина (12 год)

1.1. Вступне заняття (2 год)

Теоретична частина. Види, поняття і базові принципи екологічного туризму. Туристсько-рекреаційні райони України, області, перспективні для проведення екотурів.

Мета, завдання і зміст роботи гуртка у поточному навчальному році.

Самоврядування в туристсько-краєзнавчому гуртку.

Самоаналіз власної діяльності як запорука ефективної роботи. Портфоліо як засіб самореалізації і саморозвитку особистості. Принципи формування портфоліо.

Дискусії (за вибором): "Кодекс туриста-краєзнавця", "Яким повинен бути лідер туристсько-краєзнавчого гуртка?" тощо.

Обговорення підсумків дискусії, складання письмового звіту про захід (творчої роботи, емблеми, кодексу, портрету лідера гуртка тощо).

Розробка плану особистого розвитку з різних напрямків еколого-краєзнавчої і туристсько-спортивної діяльності.

Формування ради гуртка відповідно до структури і напрямків діяльності гуртка. Розробка критеріїв і створення системи самоаналізу власної діяльності, діяльності гуртка.

1.2. Забезпечення безпечних умов проведення навчальних занять та туристсько-краєзнавчих подорожей (1 год)

Теоретична частина. Техніка безпеки під час проведення занять у приміщеннях, спортивних залах, на спортивних майданчиках та на місцевості. Безпечні умови організації екскурсій. Правила дорожнього руху. Норми поведінки у міському та міжміському транспорті.

Протипожежна безпека в лісопарковій зоні, в туристських подорожах та краєзнавчих експедиціях.

1.3. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю (1 год)

Теоретична частина. Права та обов'язки учасників туристсько-краєзнавчих подорожей. Забезпечення безпечних умов проведення подорожей згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 р. № 237 „Про внесення змін до Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України”, зареєстрованих у Міністерстві юстиції України від 01 червня 2006 р. за № 660/12534.

1.4. Природні ресурси рідного краю (8 год)

Теоретична частина. Літосфера. Охорона земних надр та поверхні суші. Історія видобутку корисних копалин: металеві, неметалеві, горючі тощо.

Рекультивация як активна форма охорони природи.

Практична частина. Екскурсії до промислових об'єктів або природничих музеїв.

Розділ II. Екологічне краєзнавство (158 год)

2.1. Актуалізація знань попереднього року навчання (2 год)

Теоретична частина. Повторення основних тем попереднього року навчання, контрольна перевірка рівня туристсько-краєзнавчих знань, умінь та навичок.

2.2. Підготовка звіту про краєзнавчу експедицію. Обробка краєзнавчих матеріалів експедиції (24 год)

Теоретична частина. Розділи звіту про експедицію. Розподіл обов'язків членів групи з підготовки звіту.

Практична частина. Систематизація записів польового щоденника, їх первинний аналіз. Робота з довідковою і краєзнавчою літературою. Визначення зібраних знахідок, датування; обробка письмових та усних джерел. Створення гербаріїв, колекцій і фотоархівів. Підготовка знахідок до подальшого зберігання.

Паспортизація та систематизація маршрутів, об'єктів живої і неживої природи. Складання письмових звітів, наукових повідомлень і комп'ютерних презентацій про туристсько-краєзнавчі експедиції.

Обговорення підсумків експедицій. Презентація результатів роботи кожним гуртківцем або групою гуртківців. Оцінка власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем та шляхів їх подолання в майбутньому.

Підготовка матеріалів, зібраних під час експедиції, для передачі у відповідні заклади (краєзнавчий музей навчального закладу, наукові або природоохоронні установи).

Пропаганда експедиції: оформлення стінної газети, стендів, фотоальбомів, буклетів, інтернет-публікацій, звітної виставки, проведення вечора, підготовка публікацій у ЗМІ тощо.

Виступи зі звітом про туристсько-краєзнавчу експедицію у навчальному закладі, на конференції.

2.3. Організація виставки за підсумками літньої еколого-краєзнавчої експедиції у музеї навчального закладу (16 год)

Теоретична частина. Роль музеїв у збереженні історичної спадкоємності поколінь і культурної спадщини України. Музейна термінологія: фонди (тематичний, систематичний, комплексний, основний, допоміжний), експозиція, музейний предмет тощо. Принципи організації та діяльності шкільних музеїв, положення про музей при закладі освіти. Музейна документація, правила реєстрації, опису і обліку музейних надходжень та експонатів, їх зберігання у запасниках та експозиції.

Підготовка та проведення шкільної музейної екскурсії. Сучасні вимоги до структури, змісту, оформлення і затвердження екскурсій. Культура мовлення екскурсовода, манера поведінки тощо.

Практична частина. Формування плану експозиції. Ділові ігри з питань формування тематико-експозиційних планів експозицій, робота зі створення експозиції музею навчального закладу, тематичної виставки. Підбір, виготовлення та розміщення друкованих і фотоматеріалів. Обробка зразків природних матеріалів та їх опис.

Заповнення актів прийому-передачі, опис предметів, створення облікових карток і каталогів.

Підготовка учнівської екскурсії, масові заходи в музеї.

2.4. Розвиток заповідної справи на Україні. Порядок створення і оголошення територій і об'єктів ПЗФ. Природоохоронні об'єкти рідного краю (28 год)

Теоретична частина. Історичний огляд розвитку заповідної справи в Україні, напрями її розвитку. Закон України «Про природо-заповідний фонд» і його завдання.

Класифікація територій і об'єктів ПЗФ України. Власність та право користування територіями і об'єктами ПЗФ. Особливості їх використання. Порядок створення і оголошення територій і об'єктів ПЗФ. Державний кадастр і охорона територій і об'єктів ПЗФ. Відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд. Методика вивчення цінних природних територій і об'єктів в польових умовах.

Нормативно-правова база про екологічну мережу. Структура екомережі (центри ландшафтного і біологічного різноманіття, екологічні коридори, буферні зони, екотехнічні розв'язки), особливості їх використання. Методика обґрунтування створення екомережі.

Практична частина. Створення списків і класифікація природо-заповідних об'єктів рідного краю, їх приуроченість до фізико-географічних, геоботанічних, флористичних і зоологічних зон України, рідного краю; значення у формуванні регіональної і національної екологічної мережі.

Просторове розміщення об'єктів природно-заповідного фонду, екомережі та господарської системи на прикладі одного з районів (міст) України, рідного краю.

Складання актів про порушення законодавства і клопотань про створення нових об'єктів ПЗФ.

Експедиції і екотури до об'єктів природно-заповідного фонду рідного краю, України, інших країн.

2.5. Природа рідного краю. Науково-дослідницька робота учнів (34 год)

Теоретична частина. Етапи науково-дослідницької роботи. Постановка проблеми, визначення мети і дослідницьких завдань, складання плану досліджень.

Головні розділи наукової роботи: вступ, літературний огляд, мета, завдання, методологія, об'єкт і предмет дослідження, основна частина, висновки, рекомендації. Наукова новизна досліджень. Теоретична і практична значимість роботи.

Визначення основних джерел природоохоронної, краєзнавчої та наукової інформації, знайомство та робота з ними. Наукові монографії, статті і повідомлення.

Методи проведення науково-дослідницької роботи:

- бібліографічний - створення списку використаної літератури, робочої картотеки;
- картографічний (аерокосмічний) - вивчення закономірностей просторового розміщення і розвитку природного комплексу шляхом використання географічних карт і аерокосмічних знімків;
- статистичний - обробка даних спостережень, визначення залежності між компонентами природи;
- порівняльно-аналітичний (генетичний) - визначення і аналіз причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей виникнення, становлення, послідовності стадій розвитку процесів, властивостей і станів природних об'єктів і явищ;
- історичний - порівняння минулого стану об'єктів з їх сучасним станом;
- моделювання - прогнозування змін об'єктів, що вивчаються, перспектив їх розвитку.

Структура, вимоги та правила оформлення результатів науково-дослідницької роботи. Тези наукової роботи і автореферат.

Практична частина. Вивчення літератури, інших джерел інформації про природу рідного краю, складання списку використаної та рекомендованої літератури, практична робота в архівах та інших наукових установах.

Дослідницька робота з вивчення природних територій і об'єктів, перевірка фактів і дат, виявлених у ході досліджень, їх критичне використання. Консультації з вченими та спеціалістами.

Підготовка науково-дослідних робіт і статей за вибраною темою. Презентація і рецензування результатів роботи кожним гуртківцем або групою гуртківців. Оцінка власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем та шляхів їх подолання в майбутньому.

Участь у регіональних та Всеукраїнських масових заходах щодо вивчення та збереження природної спадщини України в рамках краєзнавчих рухів, конкурсів, експедицій, акцій тощо.

2.6. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих експедицій (16 год)

Теоретична частина. Визначення теми і мети туристсько-краєзнавчої експедиції. Вибір та вивчення маршруту. Нормативно-правова база підготовки та реалізації експедиції.

Практична частина. Формування експедиційної групи, тимчасових профільних пошукових бригад, розподіл обов'язків та проведення інструктажів.

Збір інформації про район експедиції та перспективні об'єкти дослідження. Складання плану експедиції, затвердження маршруту і графіка пересування, підготовка спорядження, розробка меню тощо.

Встановлення зв'язків з працівниками архівів, музеїв, природо-заповідних об'єктів, вузів та інших наукових, навчальних і державних установ для одержання консультацій та інших необхідних довідок про район експедиції.

Виконання експедиційних завдань:

- вивчення біологічного і ландшафтного різноманіття району експедиції, стану окремих природних об'єктів, впливу на них природних та антропогенних факторів середовища;
- пошук і збирання (фотодокументування) природних об'єктів і матеріалів;
- опитування населення про форми та історію природокористування району експедиції, окремих природних об'єктів;
- пошук безпосередніх учасників або очевидців різних подій, пов'язаних з вивченням, використанням або охороною природних територій і об'єктів району експедиції;
- вивчення фактів або подій за документами архівів, експонатами музеїв, першоджерелами;
- листи, спогади, документи, фотографії, розповіді, зібрані або записані під час експедиції.

Фіксація подій експедиції, ведення особистих спостережень та щоденників. Порівняння матеріалів, зібраних під час експедиції, з опублікованими джерелами. Перевірка фактів і дат, виявлених у ході експедиції. Консультації з вченими та спеціалістами.

Презентація результатів роботи кожним гуртківцем або групою гуртківців (реферати, наукові повідомлення тощо про історичне минуле та сучасний стан природних об'єктів району експедиції). Оцінка (робота з оцінними формами, контрольними тестами, самооцінка, взаємооцінка тощо) власних досягнень, висновки, враження, визначення проблем та шляхів їх подолання в майбутньому.

Підготовка матеріалів, зібраних під час експедиції, для передачі у відповідні заклади (краєзнавчий музей навчального закладу, наукові або природоохоронні установи).

Пропаганда експедиції: оформлення стінної газети, стендів, фотоальбомів, буклетів, інтернет-публікацій, звітної виставки, проведення вечора.

Виступи зі звітом про туристсько-краєзнавчу експедицію у навчальному закладі, на конференції.

Проведення навчальних експедицій.

2.7. Природоохоронна діяльність (12 год)

Теоретична частина. Екологічна етика. Цінності природи, моральні агенти і моральні партнери (суб'єкти). Права природи. Етичні принципи і правила взаємодії з природою.

Унікальні природні та історико-культурні об'єкти місцевого значення, розташовані, на території рідного краю.

Роль юних туристів- краєзнавців в охороні навколишнього середовища.

Практична частина. Заповідники та заказники як форма збереження окремих ділянок незайманої природи для наукових досліджень. Робота з картографічними матеріалами. Розробка екостежок, маршрутів екотурів до унікальних природних та історико-культурних об'єктів України, рідного краю.

Відвідання заповідників і заказників. Фотографування, замальовування та опис цих місць.

Зустрічі з науковцями, письменниками, художниками, громадськими діячами - дослідниками і захисниками природи рідного краю, України. Записи їх спогадів. Виконання завдань різних громадських організацій та фондів. Оформлення зібраних матеріалів для краєзнавчого музею навчального закладу.

2.8. Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, конференції тощо (26 год)

Теоретична частина. Вивчення Положень та Умов проведення різних масових заходів з учнівською молоддю: туристсько-краєзнавчі експедиції, акції, зльоти, форуми, конференції тощо. Правила змагань зі спортивного туризму. Робота з Положенням та Умовами змагань. Основні принципи суддівства змагань. Таблиці штрафів.

Практична частина. Підготовка та участь у масових заходах.

Розділ III. Туристсько-спортивна підготовка (34 год)

3.1. Орієнтування на місцевості. Топографічна підготовка туриста-еколога (10 год)

Теоретична частина. Загальні відомості про спортивне орієнтування. Масштаби спортивних карт. Умовні знаки на спортивних картах. Види змагань у спортивному орієнтуванні.

Геодезія і картографія. Види картографічних матеріалів, що використовуються під час туристсько-краєзнавчих походів та експедицій.

Практична частина. Вимірювання і відкладення відстаней на карті за допомогою лінійки, циркуля, курвіметра. Викреслювання умовних топографічних знаків. Топографічний диктант. Азимутальна топографічна зйомка маршруту. Викреслювання умовних знаків спортивних карт. Вправи з читання спортивних карт. Вправи на місцевості з орієнтування в заданому напрямку, на маркованій дистанції.

Участь у змаганнях зі спортивного орієнтування.

3.2. Техніка пішохідного, лижного, водного, гірського тощо видів спортивного туризму (за вибором) (24 год)

Теоретична частина. Групове, індивідуальне, спеціальне спорядження та вимоги до нього. Привали і ночівлі, заходи безпеки при їх організації. Організація харчування. Основи техніки і тактики походів з різних видів туризму (відповідно до кваліфікації керівника групи). Способи подолання природних перешкод у різних умовах. Забезпечення техніки безпеки при подоланні перешкод.

Практична частина. Відпрацювання техніки використання спорядження з відповідного виду туризму, подолання природних перешкод. Організація особистої і групової страховки.

Проведення навчальних походів, екотурів і експедицій з використанням різних видів туризму (відповідно до кваліфікації керівника групи).

Розділ IV. Фізична підготовка та гігієна туриста-краєзнавця (10 год)

4.1. Фізична підготовка. Спортивні ігри (6 год)

Теоретична частина. Вимоги до фізичного стану юних туристів-краєзнавців. Загальна та спеціальна фізична підготовка як фактор попередження і профілактики захворювань, травм, нещасних випадків. Ранкова гімнастика – важлива складова фізичної підготовки юних туристів-краєзнавців. Основи техніки оздоровчого бігу. Забезпечення безпеки на заняттях на воді. Спортивні ігри.

Практична частина. Розучування техніки оздоровчого бігу, правильного дихання. Біг на 50 та 100 метрів, спеціальні бігові вправи, стрибки у довжину, через перешкоди.

Удосконалення навичок гри в баскетбол, футбол, гандбол. Прийоми дій з партнером та протидії з суперником у відповідній грі, проведення туристсько-спортивних естафет.

4.2. Правила санітарії та гігієни. Перша (долікарська) медична допомога (4 год)

Теоретична частина. Правила особистої гігієни (догляд за шкірою, зубами, чистота ніг тощо). Гігієна одягу та взуття (правильний вибір взуття та одягу).

Профілактика захворювань і травмувань під час подорожі.

Допомога при травмах і захворюваннях, що виникли через неправильні дії туристів (опіки, рани, порізи, отруєння).

Потертості, мозолі, переломи та їх види, вивихи, розтяги, струс мозку, забиття голови, живота, грудей.

Гостра судинна недостатність, непритомність, шок.

Види кровотеч. Правила та техніка накладання джгута. Похідна аптечка.

Практична частина. Накладання пов'язок, шин при різних типах переломів, вивихів, розтягів тощо.

Виготовлення нош, способи транспортування потерпілого, техніка реанімації. Допомога при травмах та отруєнні травами, грибами.

Розділ V. Підсумок (2 год)

5.1. Багатоденна туристсько-краєзнавча подорож

Підготовка та проведення туристсько-краєзнавчої подорожі як форми комплексного закріплення та реалізації набутих вихованцями знань, умінь та навичок у навчальному році (проводиться поза сіткою навчальних годин та, як правило, під час літніх канікул).

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Учні повинні знати:

I. Еколого-краєзнавчий блок програми:

- основні природні, історичні, археологічні пам'ятки України, рідного краю; документацію для проведення краєзнавчої експедиції; основні документи музейної справи;
- основні вимоги до звіту про краєзнавчу експедицію та туристський похід;
- краєзнавчу та іншу літературу з природи рідного краю;
- схему опису маршруту краєзнавчої експедиції;
- кіно—фотодокументи та інші джерела про природу рідного краю;

- фізико-географічні і кліматичні умови місцевості, що вивчається;
- екологічну термінологію;
- представників рослинного і тваринного світу місцевості, що вивчається;
- заповідні природні об'єкти рідного краю і України;
- закони і нормативні акти, спрямовані на збереження і раціональне використання природних ресурсів України;
- показники якості (стану) природних об'єктів.
- основні види і методи краєзнавчої і науково-дослідницької роботи, які можуть здійснюватися в краєзнавчій експедиції чи туристському поході, при проведенні краєзнавчих досліджень, інструменти (прилади), які при цьому застосовуються;
- місцеві ознаки погіршення та покращення погоди.

II. Туристський блок програми:

- правила безпеки учасників туристських походів та змагань, при подоланні перешкод, організації біваку;
- права та обов'язки учасників подорожей та змагань;
- основні положення Правил проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України та Правил змагань із спортивного туризму і спортивного орієнтування;
- вимоги до походів різного ступеню та категорії складності;
- особливості особистого, групового і спеціального спорядження і обладнання з пішохідного туризму (інших видів туризму за необхідності);
- основні види перешкод, що визначають рівень складності походу (відповідно до обраного виду туризму);
- туристські обов'язки в групі;
- особливості організації біваку;
- вимоги до організації харчування туристів;
- умовні знаки спортивної та топографічної карти, порядок проходження дистанцій на змаганнях зі спортивного орієнтування;
- туристські можливості регіонів України;
- симптоми основних видів травм та захворювань, які можуть статися в поході чи на змаганнях;
- порядок дій в екстремальній (аварійній) ситуації в поході чи на змаганнях, порядок надання першої долікарської допомоги;
- фізичні, психологічні, тактико-технічні вимоги до учасників подорожей різних рівнів складності.

Учні повинні вміти:

- самостійно працювати з краєзнавчою та спеціальною літературою, іншими літературними джерелами;
- розробляти анкети та запитальники;
- систематизувати зібраний краєзнавчий матеріал;
- виконувати дослідження за вивченими методиками, вести письмову документацію;
- пояснювати взаємозв'язок між станом досліджуваного об'єкту та факторами природного та антропогенного характеру;
- складати звіт про краєзнавчу експедицію, краєзнавче дослідження, технічний опис маршруту;
- публічно виступати з доповідями, рефератами, пропагувати роботу гуртка;
- орієнтуватися на місцевості за допомогою карти та компасу, проходити маршрут за легендою, картою, долати дистанцію спортивного орієнтування в заданому напрямку та/або за вибором, по маркованій дистанції;
- складати план місцевості;
- розробляти маршрути походів 1 - 3 ступеню складності та 1-ї категорії складності (відповідно до обраного виду туризму);
- вимірювати відстані та визначати висоту предметів на місцевості різними способами;
- долати річку вброд, по колоді, мотузці з перилами, навісній переправі, долати круті трав'яні та піщані схили (спуск спортивним способом та підйом спортивним способом), траверс перешкоди;
- в'язати вузли, які застосовуються в туристських походах та на змаганнях;
- організувати бівак, розпалювати вогнище;
- складати меню для туристського походу;
- готувати їжу в похідних умовах на вогнищі;
- дотримуватися правил санітарії, гігієни і техніки безпеки;
- бережливо ставитися до обладнання та спорядження;
- оцінювати власні досягнення та досягнення інших гуртківців;
- співпрацювати з ровесниками під час колективної роботи;
- надавати першу долікарську допомогу при травмах;
- володіти навичками пішохідного та, або лижного, водного тощо видів туризму).

Учні повинні взяти участь в краєзнавчій експедиції, учнівській краєзнавчій конференції, туристському поході.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азбука туриста-еколога. Методические рекомендации для рук. кружков «Туристы-экологи». – М.: Турист – 1991 – 110 с.
2. Бардин К.В. Азбука туризма. - М. : Просвещение, 1981
3. Байтеряков О.З. Загальна характеристика туристичних ресурсів України // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя (матеріали міжнародної науково-практичної конференції) - Херсон. Херсонський держ. пед. ун-т. - 1998. - С. 185-187
4. Безпека життєдіяльності туристів, екскурсантів, відпочивальників та працівників туризму (аспекти). – Дніпропетр.: Промінь, 2002. - 115 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. - К: ВПЦ „Київський університет", 2001. - 395 с.
6. Биржаков М.Б. Введение в ТУРИЗМ. - СПб.: „Издательский дом Герда". 2003. - 320 с.
7. Боплан Г.Л. Опис України. К. : Наукова думка, 1991.
8. Вечерський В.В. Загальні відомості про історико-культурні ресурси в туристичних регіонах України //Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип. 2. - К: ЧП Кармаліта. - 1999. - С. 99-122.
9. Вихристенко Б.І. Сучасний стан і завдання розвитку туристичної галузі України // Туристично-краєзнавчі дослідження. Вип. 1. - К: КМ-Трейдинг". - 1998. - Частина перша. - С11-18.
- 10.Ганопольский В.І. Уроки туризму .- К .: Шкільний світ.-2004.
- 11.Гетьман В.І. Екотуризм в національних парках // Екологічний вісник. – 2002. - №7-8 – с. 24-28
- 12.Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про туризм" від 29.11.2003 . //www.rada. goy. Ua.
- 13.Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 р.// Урядовий кур'єр. -1995.- №171-172.-С. 5-6.
- 14.Історія України. – Знання, 1992.
- 15.Історичний, культурний туризм в Україні до 2010 року // Краєзнавство, географія, туризм. – 2001. - №6 – с.8
- 16.Конох А.П., Товстопятко Ф.Ф., Некрасов С.А. Екологічний туризм: Навч. пос. для студентів фак. фіз. вих. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005 – 68 с.
- 17.Конох А.П., Товстопятко Ф.Ф., Некрасов С.А. Туризм: Навч. пос. для студентів вищих навч. закладів. - Запоріжжя: ЗНУ, 2005 – 135 с.
- 18.Костриця М.Ю., Обозний В.В. Шкільна краєзнавчо-туристична робота – К. Вища школа, 1995.

- 19.Костюшин В.А. Воздействие рекреации на живую природу. – К.: НацЕко, 1997. – 40 с.
- 20.Краєзнавство. – К. : Пам'ятки України, 1994.- № 1,2.
- 21.Литвинов Д.А. Справочник туриста. - Дніпропетровськ: ЕЦ „Восхождение”, 2005.
- 22.Наровлянський О.Д., Наровлянська М.Д., Пустовойт В.О. Шкільний туризм . – К .: Шкільний світ - 2009.
- 23.Орієнтовні навчальні програми туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді під ред. Ю.В.Штангея. – К.: УДЦТКУМ, 1996. – 368 с.
- 24.Панов И.Н. Экологический туризм и его роль в устойчивом развитии территорий // Вести МГУ. Сер.5. - 1998. -№ 6.-С. 13-18.
- 25.Правила проведення туристських подорожей з учнівською і студентською молоддю України / Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.03.2006 року № 237 // Спортивний туризм. - К.: Федерація спортивного туризму України. - 2006. - № 9 - С. 36-57.
- 26.Проведение и судейство конкурсов на туристских слетах и соревнованиях. Методические рекомендации. – М.: Турист, 1983. – 52 с.
- 27.Про затвердження Положення про туристські маршрутно-кваліфікаційні комісії навч. закладів системи МОН України // Інформаційний збірник МОНУ – 2005. - № 19-20. –с. 27-34
- 28.Спортивний туризм. Правила змагань – К.: Держ. комітет молод. Політики, спорту і туризму України, 2001. – 69 с.
- 29.Стратегія і тактика розвитку туризму в Україні // Краєзнавство, Географія, туризм. –1998. - №36 – с.1-3
- 30.Тиждень краєзнавства і туризму // Краєзнавство, Географія, Туризм. – 1997. - №35. – вкладиш
- 31.Туристско-краеведческие кружки в школе. Методические указания для руководителей. – М.: Просвещение, 1988. – 156 с.
- 32.Шелегада В.І. До проблеми використання комплексних екологічних проектів у дитячих позашкільних установах. / Збірник наукових праць «Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Київ – Запоріжжя: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 2001. – с. 127 – 131.
- 33.Шелегада В.І. Вивчення та збереження біологічної різноманітності в еколого-краєзнавчих гуртках станції юних туристів. / Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної «Науково-дослідна робота студентів: аспект формування особистості майбутнього

- вченого, фахівця високої кваліфікації». – Запоріжжя: ЗНТУ, 2002. – с.595 – 599.
- 34.Шелегеда В.І. Туристсько-краєзнавча експедиція «Зелена мережа Запоріжжя» - мета, зміст, структура, метод. / Матеріали II міжнародної наукової конференції, присвяченої 20-річчю створення Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2005. – с. 148 – 154.
- 35.Шелегеда В.І. Система роботи з екологічного краєзнавства і туризму з учнями в позашкільних закладах системи освіти - Матеріали доповідей та виступів Всеукраїнської педагогічної конференції, присвяченої 90-річчю позашкільної освіти / за ред.. д.п.н. Вербицького В.В. – К.:АВЕРС, 2008. – с.108-116.
- 36.Еколог. туризм // Краєзнавство, Географія, Туризм. – 1998. - №11 – с.7
- 37.Екологічна освіта учнів у позашкільних закладах // Рідна школа. – 2001. - №5 – с. 13-15.

Цикл тематичного блоку (модуля) навчальної програми

